
Projev Jana Sokola

Vzpomínkovým shromážděním uctila UK památku prezidenta Václava Havla - Projev Jana Sokola

Vážení přátelé a vážení hosté,

děkuji za toto pozvání. Myslím, že ho potřebujeme ve chvíli, kdy si připadáme osamělí. Můj úkol je obtížnější tím, že jsem nepatřil k jeho nejbližšímu okruhu jako třeba pan profesor Palouš. Mnoho bylo o Václavu Havlovi v posledních dnech řečeno. Radim Palouš tady zmínil představu změny smýšlení, změny mysli, já bych vám rád řekl pár slov o té fázi Havlova života, kdy jsem se s ním častěji a blíže stýkal a kdy prošel ne nějakým zvláštním obratem náboženským, ale hlubokou proměnou disidenta ve státníka. Veřejnost tuto etapu mohla sledovat, vždy však jenom z té vnější stránky. Připadá mi užitečné připomenout si to, co se tehdy dělo v jeho vlastním životě.

Václav Havel žil v této zemi dlouho a sdílel s námi všechny osudy. Zažil také ty velkolepé sváteční týdny koncem listopadu 1989, pak se ale muselo odehrát něco, nad čím mi vždycky zůstával rozum stát. Havel, který byl zvyklý po celý život stát proti státu, ne že by proti němu bojoval, ale musel se celý život bránit proti státu, byl teď najednou postaven do jeho čela. To znamenalo pro Václava Havla několik velmi důležitých osobních i profesních dilemat.

Musel se zaprvé vzdát svých vlastních autorských a uměleckých ambicí. Musel hlavně v sobě překonávat ten dlouho zavedený postoj, kdy se stát jevil jako nepřítel, jako ta studená obluda, jak o něm mluvil Nietzsche. Proměna musela být především vnitřní, člověk sám si musel zvyknout na to, že není už nepřitelem státu. Sledoval jsem tehdy, jak ji mnozí lidé nezvládali nebo to zvládali s velkým zpožděním. V parlamentu se ještě v roce 1990 mnozí poslanci chovali jako anarchisté, lidé, kteří státu nic dobrého nepřejí a vždy sledují každou možnost, jak ho vzít zkrátka. Přitom ze dne na den prosincovými a lednovými dny padla na Václava Havla a na jeho vládu odpovědnost za celý stát. Ani na chvíli nesměly přestat jezdit vlaky, pracovat továrny, fungovat soudy, nebo dokonce policie. V čele toho všeho stál tehdy disident. Ten stát, který tehdy Václav Havel a jeho lidé převzali, navíc ještě nebyl obyčejný, normální stát, který se umí sám omezovat, nýbrž stát totální, který všechno až po poslední trafikku potřeboval dostat pod svoji moc, ovládnout a obsadit.

Tento nepředstavitelně složitý propletenec, který jakžtakž fungoval ze dne na den, bylo najednou potřeba vést a řídit. Noví lidé, kteří s Havlem přišli, jistě nebyli nevzdělaní a měli ty nejlepší úmysly, ale dostali se do situace, ve které nikdy nebyli, včetně Václava Havla, a docela obyčejně to neuměli. V jedné Erbenově pohádce se mluví o ševci, který na chvíli usedne na Boží trůn a zděsí se toho, co po něm všichni chtějí. V takové situaci se tehdy ocitl Václav Havel a jeho lidé, a proto na to Václav Havel reagoval až úpornou snahou hledat použitelné lidi, kteří by tenhle problém neměli. Mnozí mu za to potom vyhubovali. Sám jsem ale zažil v mnohem jednodušší a nižší pozici, co to znamenalo udržet provoz docela obyčejné instituce, ve které se nevyznáte a kterou neumíte řídit. Je to stejné, jako kdybyste se dostali do telefonní ústředny a personál by vám řekl: „Tak to tady nějak dělejte a my jdeme na oběd.“

Havel a jeho lidé navíc ztratili páku moci, kterou komunistický režim řešil kritické situace. Když se něco zadrhlo, zavolalo se stranické organizaci a věc se tím vyřídlila. Tohle všechno bylo náhle pryč. Komunistická strana fungovala jako jakýsi pohrabáč, kterým se dalo postrčit to, co se zadrhlo. Možná si vzpomenete, že v prvních týdnech se často stávalo, že se v rozhlase objevily zprávy o tom, že ta a ta továrna nemá hřebíky, tam a tam je potřeba pokrývač atd. Tohle je podle mého soudu hlavní důvod pro rychlou privatizaci, ať už dopadla jakkoliv, ale byla opatřením nezbytným a urgentním.

Třetí dilema, před kterým Václav Havel stál, byla neuvěřitelná, jistě přehnaná až mesiánská očekávání, která první úspěchy vyvolaly. Lidé skutečně mysleli, že všechno půjde, že všechno můžeme. Když jsem později v Americe poprvé slyšel Obamovo heslo „yes, we can“, vzpomněl jsem si na prosinec roku 1989, to byla také tato nálada „yes, we can“, můžeme všechno. Když se dnes podíváme na to, které úkoly si tehdy první vláda, první parlament položily a se kterými si dodnes nevíme rady, člověku se zatočí hlava. Mnohým se může zdát, že to byla jakási naivita. Havel jednou mluvil o neodpuštělné nedočkavosti, ke které se také sám přiznával. Přitom dnes víme, že nebyť entuziasmu prvních dnů, kde bychom dnes byli, nebyli bychom ani v polovině. Do toho všeho, a to jsou věci, o kterých se tu dnes také mluvilo, vstupovala jednak Havlova neuvěřitelná laskavá skromnost, zdrženlivost, schopnost diskutovat, nechat se poučit a zároveň pevná rozhodnost, kdy i v okamžicích váhání, a nebylo jich málo při poplašných zprávách, které tehdy odevšad chodily, Václav řekl, bude to takhle, a bylo.

Já jsem si z této životní zkušenosti odnesl několik věcí. Předně jsem si uvědomil, jak snadno považujeme stát, dokonce i slušný stát za jakousi samozřejmost, za jakousi přirozenou danost, která se udělá sama. Mnohokrát jsem si vzpomněl na jedno Nietzscheho slovo. Nietzsche byl velký odpůrce státu, ale jednou napsal: „Uvědomili jste si někdy, jestli si takový stát zasloužíte?“ Ta představa, že by stát, který musí dnešní společnost nebo vláda řídit, byl jenom jakýsi mechanismus, se ukázala jako nesmyslná. O dobrý, to znamená o svobodný a spravedlivý stát se lidé musí starat.

K řízení moderních společností lidé vynalezli několik, možná dva, možná tři báječné nástroje – jedním z nich jsou peníze, druhým soutěž o moc. Oba dva pracují, vedou k tomu, že se společnost řídí. A přece mají jeden nepříjemný rys, jsou totiž oba velmi soutěživé, ne-li soupeřivé. Hrozí tedy v této přesoutěžené době, že si rozdělí možnosti státu a stát za nimi vymizí. A to, jak jsem později pochopil, byl smysl toho, čemu Václav Havel říkal nepolitická politika. Z toho hesla si mnozí dělali legraci, a přece dnes vidím, jak je nebezpečné, když se stát zcela zpolitizuje, to znamená, že se stane pouze prostorem různých soutěží, tu čistých, tu méně čistých, ať hospodářských nebo politických.

Druhá věc, kterou jsem si tehdy uvědomil, je to, že není tak jednoduché si myslet, že všichni občané potřebují svobodu. Tím nemyslím, že by byli nějakí lháři nebo totalitní zaprodanci, ale že ne každý člověk potřebuje tolik veřejnou svobodu, jako ji potřebují vědci, jako ji potřebují akademici, jako ji potřebují umělci, jako ji potřebují věřící. To také znamená, že mají zvláštní odpovědnost za to, aby se o ni starali. Mnohokrát jsem narážel na pohodlnou představu, ať to dělá někdo jiný. Jsme to právě my, vážení přátelé, kdo neseme zvláštní odpovědnost za to, že tento stát bude nejenom bohatý, ale hlavně svobodný.

Dovolte mi zakončit tím slavným Havlovým heslem, ze kterého si mnozí dělali laciný špás. Havel jednou řekl, že pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí. Každý ví, že je to jakási modifikace, jakési rozšíření masarykovského hesla, rozšíření velmi promyšlené a velmi hluboké. Je ale také snadné z něj vzít jenom tu první část a prostě se jí cynicky vysmát. Zdá se mi však, že je to tak, že o pravdě a lásce se dá veřejně mluvit jenom ve svátek, jenom v jisté sváteční náladě, slavnostní a sváteční situaci. Zato lež a nenávist, s ní musíme počítat každý den a dávat si ni pozor. Tím jsme Václavu Havlovi zavázáni. Děkuji.